

UDK 27-774(497.4Ljubljana)“1821/1823“

ISSN 0351-2789

ACTA

ECCLESIASTICA

SLOVENIAE

43

BLAŽ OTRIN, JULIJANA VISOČNIK

TOPOGRAFSKO-ZGODOVINSKI OPISI
ŽUPNIJ LJUBLJANSKE ŠKOFIJE 1821–1823

Ljubljana 2021

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE
Izdaja Inštitut za zgodovino Cerkve
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani
Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI – 1001 Ljubljana

Urednik / Editor
dr. Miha Šimac

Recenzenta / Peer reviewers:
dr. Bogdan Kolar
dr. Jure Volčjak

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
The articles have been peer-reviewed.
The authors are responsible for the content of their papers.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

27-772(497.4)Ljubljana)
27-46(497.4)“1821/1823“
27-9-021.51(497.4)

OTRIN, Blaž

Topografsko-zgodovinski opisi župnij ljubljanske škofije 1821-1823 / Blaž
Otrin, Julijana Visočnik ; [prevodi povzetkov v angleški jezik Maja Sužnik]. -
Ljubljana : Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 2021. -
(Acta ecclesiastica Sloveniae, ISSN 0351-2789 ; 43)

ISBN 978-961-90474-7-7
COBISS.SI-ID 79882499

Na naslovni strani je posnetek bronastega Kristusovega monograma
iz Emone (druga polovica 4. stoletja).

1 KAZALO

1 Kazalo	5
2 Table of contents	8
3 Uvodnik	11
4 Uporabljene kratice in krajšave	13
5 Redakcijsko poročilo	15
6 Uvodna študija	19
I. Škof Gruber in zgodovinopisje njegovega časa.....	19
II. Gruberjeve vizitacije 1821–1823 in topografsko-zgodovinski opisi.....	22
III. O piscih topografsko-zgodovinskih opisov in njihovih virih.....	26
IV. Seznam vseh ohranjenih opisov, datum dokončanja opisa in število strani.....	28
V. Vsebinski pregled opisov.....	30
1. Prvi del vsebine: topografsko-zgodovinski opisi krajev.....	30
2. Drugi del vsebine: topografsko-zgodovinski opisi župnij in župnijskih cerkva.....	42
3. Tretji del vsebine: šola.....	61
VI. Sklep.....	62
7 Topografsko-zgodovinski opisi župnij ljubljanske škofije 1821–1823	65
Dopis škofijskega konzistorija v Ljubljani dekanom v Kranj - Šmartin, Poljane nad Škofjo Loko, Metliko, Rako in Novo mesto. Ljubljana, 4. 5. 1821.	65
Razpored vizitacij po dekanijah Novo mesto, Metlika in Krško v letu 1821.	67
Dekanija Novo mesto.....	69
Brusnice (Wrussnitz)	69
Prečna (Pretschna).....	71
Stopiče (Stoppitsch).....	79
Št. Peter - Otočec (St. Peter bey Weinhof).....	84
Toplice (Töplitz).....	89
Vavta vas (Waltendorf)	97
Dekanija Metlika.....	108
Črnomelj (Zhernembl).....	108
Dekanija Krško.....	117
Bela Cerkev (Weißkirchen)	117
Kostanjevica na Krki (Landstraß).....	119

Leskovec pri Krškem (Haselbach), Krško (Gurkfeld), Cerklje ob Krki (Zirkle) in Sv. Duh - Veliki Trn (Großdorn)	122
Raka (Arch)	149
Studenc (Bründl).....	159
Šentjernej (St. Bartlmae).....	162
Škocjan pri Novem mestu (St. Kanzian bei Gutenwerth)	168
Dekanija Poljane nad Škofjo Loko.....	170
Leskovača (Haselbach).....	170
Nova Oselica (Neuoßnitz).....	170
Poljane nad Škofjo Loko (Pölland)	172
Stara Oselica (Altoßnitz).....	178
Trata - Gorenja vas (Tratta)	179
Vrh - Sv. Trije Kralji (Verch).....	186
Zavratac (Soraz)	189
Žiri (Sairach)	194
Dekanija Kranj - Šmartin	200
Kranj - Šmartin (St. Martin vor Krainburg).....	200
Maučiče (Mautschitsch).....	204
Ovsiše (Oushishe).....	206
Preska (Preska).....	211
Selca (Selzach).....	217
Sora (Zeyer).....	222
Sorica (Zarz).....	226
Stara Loka (Altenlak)	228
Škofja Loka (Lack)	248
Dekanija Ribnica.....	257
Ambrus (Ambruß)	257
Dobropolje (Gutenfeld).....	258
Dolenja vas pri Ribnici (Niederdorf)	266
Hinje (Hynnach)	268
Loški Potok (Laaserbach)	274
Ribnica (Reifniz).....	276
Sodražica (Sodershiz).....	282
Struge (Strugg)	294
Sv. Gregor (St. Gregor).....	295
Velike Lašče (Laschitsch).....	297
Dekanija Kočevje	302
Kočevje (Gottschee)	302
Mozelj (Mösel)	308
Stara Cerkev (Mitterdorf).....	310
Dekanija Litija.....	319
Dobovec (Doboutz).....	319
Dole pri Litiji (Mariathal).....	322
Javorje pri Litiji (Javorje)	327

Polšnik (Billichberg).....	331
Prežganje (Preschgain)	333
Radeče (Ratschach)	335
Svibno (Scharfenberg).....	342
Šentjurij - Podkum (St. Georg nächst Scharfenberg).....	345
Šmartno pri Litiji (St. Martin by Littai)	349
Dekanija Vače.....	354
Hotič (Höttitsch).....	354
Šentlambert (St. Lambert)	355
Zagorje ob Savi (Sagor)	357
Dekanija Vrhnika.....	360
Borovnica (Franzdorf)	360
Gorenji Logatec (Loitsch)	361
Hotedršica (Hothedrshizh).....	364
Podlipa (Podlipo).....	366
Preserje (Presser)	368
Rakitna (Rakitna)	370
Rovte (Gereuth)	372
Vrhnika (Oberlaibach)	374
Zaplana (Saplana)	380
Dekanija Cerknica	382
Planina pri Rakeku (Alben).....	382
Stari trg pri Ložu (Laas)	383
Dekanija Idrija	387
Gore (Tschudenberg)	387
Idrija (Idria)	388
Spodnja Idrija (Unteridria).....	391
Vojsko (Voiska)	392
8 Seznam prilog	393
9 Seznam predstavljenih župnij	409
10 Viri in literatura	411
11 Imensko kazalo	421
12 Povzetek	433
13 Summary.....	436
14 Zusammenfassung	439
15 Riassunto.....	442
Navodila sodelavcem AES	445
Instructions to AES associates	447
Publikacije Inštituta za zgodovino Cerkve	449

2 TABLE OF CONTENTS

1 Kazalo	5
2 Table of Contents	8
3 Introduction	11
4 Abbreviations and acronyms used	13
5 Editorial report	15
6 Introductory study	19
I. Bishop Gruber and the historiography of his time.....	19
II. Gruberis visitations 1821–1823 and topographical-historical descriptions.....	22
III. About the writers of topographical-historical descriptions and their sources.....	26
IV. A list of all preserved descriptions, date of their completion, and the number of pages.....	28
V. Content of the descriptions	30
1. The first part: topographical-historical descriptions of places.....	30
2. The second part: topographical-historical descriptions of parishes and parish churches	42
3. The third part: schools.....	61
VI. Conclusion.....	62
7 The topographical-historical descriptions of parishes in the Ljubljana Diocese 1821–1823	65
A letter from the diocesan consistory in Ljubljana to deans in Kranj - Šmartin, Poljane nad Škofjo Loko, Metlika, Raka, and Novo mesto. Ljubljana, 4. 5. 1821.....	65
The plan of visitations according to deaneries of Novo mesto, Metlika, and Krško in 1821.....	67
Deanery Novo mesto.....	69
Brusnice (Wrussnitz).....	69
Prečna (Pretschna).....	71
Stopiče (Stoppitsch)	79
Št. Peter - Otočec (St. Peter bey Weinhof).....	84
Toplice (Töplitz)	89
Vavta vas (Waltendorf)	97
Deanery Metlika	108
Črnomelj (Zhernembl).....	108
Deanery Krško	117
Bela Cerkev (Weißkirchen)	117
Kostanjevica na Krki (Landstraß).....	119

Leskovec pri Krškem (Haselbach), Krško (Gurkfeld), Cerklje ob Krki (Zirkle), and Sv. Duh - Veliki Trn (Großdorn)	122
Raka (Arch)	149
Studenc (Bründl).....	159
Šentjernej (St. Bartlmae).....	162
Škocjan pri Novem mestu (St. Kanzian bei Gutenwerth).....	168
Deanery Poljane nad Škofjo Loko	170
Leskovica (Haselbach).....	170
Nova Oselica (Neuoßnitz).....	170
Poljane nad Škofjo Loko (Pölland)	172
Stara Oselica (Altoßnitz).....	178
Trata - Gorenja vas (Tratta)	179
Vrh - Sv. Trije Kralji (Verch).....	186
Zavratac (Soraz)	189
Žiri (Sairach)	194
Deanery Kranj - Šmartin	200
Kranj - Šmartin (St. Martin vor Krainburg).....	200
Maučiče (Mautschitsch).....	204
Ovsiše (Oushishe).....	206
Preska (Preska).....	211
Selca (Selzach)	217
Sora (Zeyer)	222
Sorica (Zarz).....	226
Stara Loka (Altenlak)	228
Škofja Loka (Lack)	248
Deanery Ribnica	257
Ambrus (Ambruß)	257
Dobrepolje (Gutenfeld).....	258
Dolenja vas pri Ribnici (Niederdorf)	266
Hinje (Hynnach)	268
Loški Potok (Laaserbach)	274
Ribnica (Reifniz).....	276
Sodražica (Sodershiz).....	282
Struge (Strugg)	294
Sv. Gregor (St. Gregor)	295
Velike Lašče (Laschitsch).....	297
Deanery Kočevje.....	302
Kočevje (Gottschée)	302
Mozelj (Mösel)	308
Stara Cerkev (Mitterdorf).....	310
Deanery Litija.....	319
Dobovec (Doboutz)	319
Dole pri Litiji (Mariathal)	322
Javorje pri Litiji (Javorje)	327

Polšnik (Billichberg).....	331
Prežganje (Preschgain).....	333
Radeče (Ratschach).....	335
Svibno (Scharfenberg).....	342
Šentjurij - Podkum (St. Georg nächst Scharfenberg).....	345
Šmartno pri Litiji (St. Martin by Littai).....	349
Deanery Vače.....	354
Hotič (Höttitsch).....	354
Šentlambert (St. Lambert).....	355
Zagorje ob Savi (Sagor).....	357
Deanery Vrhnika.....	360
Borovnica (Franzdorf).....	360
Gorenji Logatec (Loitsch).....	361
Hotedršica (Hothedrshizh).....	364
Podlipa (Podlipo).....	366
Preserje (Presser).....	368
Rakitna (Rakitna).....	370
Rovte (Gereuth).....	372
Vrhnika (Oberlaibach).....	374
Zaplana (Saplana).....	380
Deanery Cerknica.....	382
Planina pri Rakeku (Alben).....	382
Stari trg pri Ložu (Laas).....	383
Deanery Idrija.....	387
Gore (Tschudenberg).....	387
Idrija (Idria).....	388
Spodnja Idrija (Unteridria).....	391
Vojsko (Voiska).....	392
8 List of annexes.....	393
9 List of represented Parishes.....	409
10 Sources and literature.....	411
11 Index of names.....	421
12 Summary in Slovenian.....	433
13 Summary in English.....	436
14 Summary in German.....	439
15 Summary in Italian.....	442
Navodila sodelavcem AES.....	445
Instructions to AES associates.....	447
Publications of the Institute of Church History.....	449

---

12 POVZETEK

V letih 1821–1823 so na pobudo ljubljanskega škofa Avgušтина Gruberja, ki je ljubljansko škofijo vodil v letih 1816–1823, krajevni duhovniki na podlagi opornih točk ob škofovi vizitaciji napisali topografsko-zgodovinske opise svoje župnije, vikariata oz. lokalije.

Gruber je leto dni po prevzemu vodenja ljubljanske škofije, leta 1817, pričel z vizitacijo dušnopastirskih postojank svoje škofije in se tako spoznal s stanjem na terenu. Štiri leta pozneje je škofijski ordinariat leta 1821 dekanom napovedal nove kanonične vizitacije. Takrat je v posebnem dopisu ljubljanski ordinariat duhovnike obvestil, da si poleg sporočila o vizitaciji in birmi škof želi postopno priti tudi do popolnega topografskega in zgodovinskega opisa škofije, ki bi bistveno pripomogel k zgodovini dežele in bil v slavo škofiji. Zato so duhovnike pozvali, naj ob vizitaciji vsak dušni pastir za svojo postojanko odda podatke, kolikor so mu poznani, ter naj pri tem črpa iz župnijskih listin in iz verodostojnega izročila. Za lažje pisanje so v navodilih navedli tri obširne točke, po katerih naj duhovniki sestavijo poročilo:

1) Kraj, temperatura, rodovitnost tal, starost in ime kraja: število hiš in prebivalcev, njihova glavna gospodarska panoga, odličnost njihove nravi. Ali je reformacija tam pustila sledi? Kdaj je prišlo do vrnitve h katoliški veri? Ali obstaja kakšna ubožna ustanova? Ali je kakšen gosposki grad s podatki o njegovi starosti in znamenitostih?

2) Župnija in župnijska cerkev. Sledovi obstoja iz najstarejših listin. Kateri škofiji je prej pripadala? Stanje cerkve in njena lega, patrocinij in patronat. Ali je v fari in cerkvi kdaj gorelo, jo je prizadel protestantizem, turški vpadi ali kaj podobnega? Ali so v cerkvi in župniji prisotne antikvitete, pomembne listine in predvsem avtentične relikvije? Koliko daleč segajo najstarejši protokoli? Vrstni red gospodov župnikov, kolikor daleč dopuščajo podatki, in opazke o njihovih najodličnejših zaslugah. Ali so prisotne grobnice, pomembne za zgodovino, napisi in podobno? Podružnične vasi in podružnične cerkve in kaj znamenitega prihaja od tam?

3) Šola. Od kdaj? Ali so sledovi kakšne šole iz starih časov? Njeno stanje.

V treh letih je škof Gruber vizitiral dvanajst od skupno devetnajst dekanij, kolikor jih je imela takrat ljubljanska škofija, od skupno 250 dušnopastirskih postojank pa se je ohranilo 74 opisov, ki so po svojem obsegu in kakovosti sicer zelo raznoliki, saj zajemajo od ene pa do trideset rokopisnih strani. Številni izmed njih vsebujejo dragocene zgodovinske podatke in so pomemben duhovni odtis svojega časa. Vsi razen dveh (Dobovec v celoti in dobra polovica Stare Loke) so napisani v nemškem jeziku.

Gruberjev načrt se žal ni uresničil do konca oz. je bil le delno izvršen, saj je bil leta 1823 imenovan za knezonadškofa v Salzburgu, kamor je iz Ljubljane odšel v prvih dneh leta 1824.

Duhovniki so imeli od najave vizitacije za izdelavo opisa dva do štiri mesece časa in so se naloge lotili na različne načine. Nekateri so jo opravili zelo zavzeto, s pomočjo sistematičnega spraševanja ljudi in raziskavo virov, drugi bolj pavšalno, le zato in le toliko, da so zadostili minimalnim zahtevam. Opisi slednjih obsegajo le eno do dve strani, so skopi in v glavnem predstavljajo le kratke odgovore na zastavljena vprašanja.

Pisci opisov so v veliki večini predstojniki krajevnih dušnopastirskih postojank: župniki, vikarji, kurati, lokalisti, le redko so opise napisali kaplani. Med vsemi pisci posebnost predstavlja dekan in župnik v Leskovcu pri Krškem Ignac Hohenwart, ki je sam opisal tri oz. štiri dušnopastirske postojanke: župnijo Leskovec pri Krškem s Krškim, vikariat Cerklje ob Krki in župnijo Sv. Duh - Veliki Trn. Ta opis je tudi najobširnejši med vsemi in skupaj obsega kar 30 strani.

Obsežnejši opisi prinašajo več vsebine, pri čemer so bili glavni viri njihovega pisanja trije: zgodovinska dela, matične knjige in ustni viri.

Pisci, ki so se lotili starejše zgodovine, so največ črpali iz Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske*, ki je veljala za tako rekoč popolno zgodovinsko avtoriteto. Kar devetnajst različnih piscev se sklicuje na Valvasorja. Sledi Janez Ludvik Schönleben, ki ga citira pet piscev, ostali so omenjeni le enkrat.

Kar se tiče arhivskih virov, so jim najpomembnejši vir predstavljale matične knjige, iz katerih so črpali podatke za sezname duhovnikov. Ostalo gradivo so uporabljali bolj redko. Nekateri ugotavljajo, da starega gradiva (Leskovec pri Krškem, Radeče), ki bi ga lahko uporabili, preprosto ni in da je starejša zgodovina zavita v temo.

Kot najpomembnejši in najbolj zanimiv del poročil lahko označimo opise takratnega stanja in zapise živega ustnega izročila. Ti opisi nam govorijo o takratnem verskem, moralnem, gospodarskem in vsakdanjem življenju ter razvoju šolstva. Iz zapisov je razvidno, da so nekateri duhovniki spraševali najstarejše prebivalce župnije o preteklih dogodkih in jih zapisali.

Posebno vrednost imajo opisi tistih župnij, katerih gradivo je bilo skozi zgodovino izgubljeno ali uničeno. Tak primer sta npr. Mozelj in Hinje, kjer sta bila župnijska arhiva uničena v drugi svetovni vojni. Podobno velja za Leskovec pri Krškem. Kljub vsej starodavnosti, pomembnosti, obsegu in bogastvu župnije Leskovec, se je skozi zgodovino do danes v župnijskem arhivu ohranilo zelo malo arhivskega gradiva.

Ob pregledu vseh opisov župnij je jasno, da je njihova glavna vrednost predvsem v opisu takratnega stanja in zapisa živega izročila, medtem ko je komponenta zgodovinskega raziskovanja precej skromna.

Gruberjeva ideja o zbiranju podatkov za zgodovino župnij je med duhovnike vnesla zavest o vrednosti zgodovinskega spomina in pomenu arhivskega gradiva, ki je bila takrat še zelo slaba oz. je sploh ni bilo. Nekaj posameznikov je ob tem pričelo pisati tudi župnijske kronike, taki primeri so Sodražica, Vavta vas, Stara Loka in tudi Ljubljana - sv. Peter, čeprav v tistih letih v Ljubljani ni bilo vizitacije. Navedene kronike so tudi najstarejše kronike župnij ljubljanske škofije.

Gruberjevo prizadevanje za izdelavo teh opisov je sicer droben, a dragocen kamenček, ki dopolnjuje podobo škofa Gruberja v času njegovega delovanja v Ljubljani. Ta načrt še dodatno potrjuje dejstvo, da je imel občutek za zgodovino, da se je močno navezal na škofijo in njene ljudi ter si prizadeval za njen vesplošen razvoj in slavo. Na podlagi pobud za izdelavo topografsko-zgodovinskih opisov in ustanovitve deželnega muzeja ga lahko označimo kot razumnika, ki je iz domoljubnih in domoznanstvenih nagibov pripadal začetnemu valu historizma, ki je v središče zgodovinskih raziskav postavil pisane vire, kar je posledično postopoma pripeljalo do sistematičnega zbiranja in vrednotenja pisnih virov.

Ti opisi sicer niso zgodovinska dela v modernem smislu, na kar mogoče malce pretenciozno namiguje naslov topografsko-zgodovinski opis, predstavljajo pa odličen pisni vir za krajevno zgodovino in zgodovino župnij ljubljanske škofije ter imajo izjemen kulturnozgodovinski pomen. Nazorno opisujejo stanje v času, ko so bili narejeni, in zapišejo dragoceno živo ustno izročilo, ki bi sicer utonilo v morje pozabe.

Ključne besede: ljubljanska (nad)škofija, škof Auguštin Gruber, župnije, začetek 19. stoletja, vizitacije, domoznanstvo, topografija

13 SUMMARY

In 1821–1823, upon the incentive of the Ljubljana bishop Augustin Gruber, who headed the Ljubljana Diocese from 1816 to 1823, upon the occasion of the bishop's visitation, local priests composed topographically historical descriptions of their parishes, vicariates or localias based on a few key points.

In 1817, a year after he took over the Ljubljana Diocese, Gruber started visiting pastoral outposts of his diocese and thus acquainted himself with the situation in the field. Four years later, in 1821, the diocesan ordinariate announced new canonical visits to its deans. At the time, the Ljubljana ordinariate informed priests in a special letter that, in addition to the report about the visitation and confirmation, the bishop gradually wanted to acquire a complete topographic and historical description of his diocese, which would significantly contribute to the history of the land and serve to the glory of the diocese. Therefore, each priest was invited to turn in the data for his outpost, as far as was known to him, upon the visitation. Furthermore, in doing so, he should draw from parish documents and trustworthy folk tradition. To facilitate the writing, the instructions included three extensive points according to which priests should prepare their reports:

1) The place, temperature, soil fertility, age and name of the place: the number of houses and inhabitants, what they make their living from, the excellence of their nature. Did the Reformation leave any traces there? When was the return to Catholicism achieved? Are there any institutions for the poor? Are there any noble castles, how old are they and what are their special features?

2) The parish and parish church. Traces of its existence from the oldest documents. To which diocese did it belong before? State of the church, its position, and patronage. Were there any fires in the parish and the church? Did it suffer from Protestantism, Turkish raids, or anything of the like? Are there any antiquities, important documents and, above all, authentic relics present in the church or the parish? How far back do the oldest protocols reach? The order of priests as far back as information goes and mentions of their most excellent merits. Are there any historically significant vaults, inscriptions, or the like? Filial villages and filial churches and what renowned things come from there?

3) School. From when? Are there any traces of a school from times long past? Its state.

In three years, Bishop Gruber visited twelve of the nineteen deaneries that at the time comprised the Ljubljana Diocese; from the total of 250 pastoral outposts, 74 descriptions are preserved, which differ significantly in scope and quality since they encompass from one to thirty pages in manuscript. Numerous

among them include precious historical data and are an important spiritual imprint of their time. All except two (Dobovec completely and just over half of Stara Loke) are written in German.

Unfortunately, Gruber's plan was not fully executed since in 1823 he was appointed Prince Archbishop in Salzburg, for where he left Ljubljana in the first days of 1824.

Priests had from two to four months from the announcement of the visitation to prepare and embarked on the task in various ways. Some completed it very enthusiastically, employing the systematic questioning of locals and researching sources, while others performed the task more superficially, just enough and solely to meet the minimum requirements. The descriptions of the latter include only a page or two, are meagre, and mainly comprised of short answers to posed questions.

The writers of the descriptions are mostly superiors of local pastoral outposts: priests, vicars, curates, localists; rarely were the descriptions written by chaplains. Among all the writers, the only peculiarity is the dean and priest in Leskovec pri Krškem, Ignac Hohenwart, who described three or four pastoral outposts himself: the parish of Leskovec pri Krškem with Krško, the vicarage of Cerklje ob Krki, and the parish of Sv. Duh - Veliki Trn. This description is also the most extensive of all and comprises no less than 30 pages.

More extensive descriptions bring more content, and they all use three sources as the primary sources for their writing: historical works, registers, and verbal sources.

Those writers who embarked on the older history drew mostly from Valvasor's *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*, considered the absolute historical authority. No fewer than nineteen different writers refer to Valvasor. He is followed by Janez Ludvik Schönleben, quoted by five authors, while others are mentioned only once.

Touching upon archival sources, the most important source for the writers were registers from which they gained information for the lists of priests. They used other material seldomly. Some (Leskovec pri Krškem, Radeče) find that the old material they could use simply does not exist and that the older history is a mystery.

Descriptions of the state of affairs at the time and recordings of the living oral traditions can be pointed to as the most important and most interesting parts of the reports. These descriptions tell us about the religious, moral, economic, and everyday life of the time as well as the development of schools. The records reveal that some priests asked the oldest inhabitants of their parishes about the past events and recorded them.

Particular value can be attributed to the descriptions of those parishes whose material has been lost or destroyed through history. Such examples are Mozelj and Hinje, the parish archives of which were destroyed in the Second World War. Similar is true for Leskovec pri Krškem. Despite all the longevity, significance, size, and richness of the Leskovec parish, not much archival material has been preserved in the parish archive through the centuries until today.

Upon the inspection of all the parish descriptions, it became clear that their principal value lies primarily in the description of the state of affairs at the time and the living tradition, while the component of historical research is fairly modest.

Gruber's idea about collecting data for the history of parishes instilled in the priests an awareness of the value of historical memory and the significance of archival material, which was very poor or completely lacking. Upon the occasion, a few individuals started writing parish chronicles; such shining examples are Sodražica, Vavta vas, Stara Loka, and also Ljubljana - sv. Peter, even though Ljubljana did not have a visitation announced in those years. The aforementioned chronicles are also the oldest chronicles of the parishes of the Ljubljana Diocese.

Gruber's effort to collect these descriptions is a small yet precious piece that supplements the image of Bishop Gruber during his time in Ljubljana. This plan additionally corroborates the fact that he had a feeling for history, grew strongly attached to the diocese and its people, and strived for its general development and glory. Based on his initiatives for the composition of topographic-historical descriptions and establishment of the land museum, we could designate him an intellectual who, from patriotic and local-historical inclinations, belonged to the early wave of historicism, which placed written sources in the centre of historical research, which gradually led to the systematic collection and evaluation of written sources.

These descriptions are not historical works in the modern sense, which is possibly slightly pretentiously insinuated by the title topographic-historical description; however, they do represent an excellent written source of local history and the history of parishes of the Ljubljana Diocese and have an exceptional cultural-historical significance. They illustratively describe the state in the time when they were made and record precious living verbal tradition that would otherwise fall into oblivion.

Keywords: Ljubljana (Arch)Diocese, bishop Augustin Gruber, parishes, the beginning of the 19th century, visitations, local history, topography

Prevedla: Maja Sužnik

14 ZUSAMMENFASSUNG

Auf Initiative des Bischofs von Ljubljana, Augustin Gruber, der 1816–1823 die Diözese Ljubljana leitete, verfassten in den Jahren 1821–1823 Ortspfarrer auf Grund der Ansatzpunkte zur bischöflichen Visitation die topographisch-historische Beschreibungen ihrer Pfarrei, ihres Vikariats bzw. Ortschaften.

Ein Jahr nach der Übernahme der Leitung der Diözese Ljubljana, im Jahr 1817, begann Gruber, die pastoralen Außenposten seines Bistums zu besuchen und lernte so die Situation vor Ort kennen. Vier Jahre später, im Jahr 1821, kündigte das Bistumsordinariat den Dekanen neue kanonische Visitationen an. Damals teilte das Ordinariat von Ljubljana in einem Sonderbrief den Priestern mit, dass der Bischof neben der Botschaft über die Visitation und Firmung nach und nach auch eine vollständige topografische und historische Beschreibung der Diözese erhalten möchte, die wesentlich zur Geschichte des Landes und zum Ruhm der Diözese beitragen würde. Daher wurde den Priestern nahegelegt, dass bei der Visitation jeder die ihn bekannten Informationen für seinen Außenposten vorlegen sollte und dass er dafür aus den Pfarrdokumenten und aus der authentischen Überlieferung schöpfen sollte. Um das Schreiben zu erleichtern, wurden in den Anweisungen drei umfangreiche Punkte aufgeführt, zu denen Priester einen Bericht erstellen sollten:

1) Ort, Temperatur, Bodenfruchtbarkeit, Alter und Name des Ortes: Anzahl der Häuser und Einwohner, ihre Hauptindustrie, Vorzüglichkeit ihrer Natur. Hinterließ die Reformation dort Spuren? Wann fand die Rückkehr zum katholischen Glauben statt? Gibt es eine Einrichtung der Armenpflege? Gibt es eine herrschaftliche Burg mit Informationen zu ihrem Alter und Sehenswürdigkeiten?

2) Pfarrei und Pfarrkirche. Informationen über das Bestehen aus den ältesten Dokumenten. Zu welcher Diözese gehörte sie vorher? Der Zustand der Kirche und ihre Stellung, ihre Schirmherrschaft. Wurden die Pfarrei und Kirche schon einmal niedergebrannt, durch Protestantismus, Türkeneinfälle oder ähnliches beeinflusst? Sind in der Kirche und Pfarrei Antiquitäten, wichtige Dokumente und vor allem authentische Reliquien vorhanden? Wie weit zurück datieren die ältesten Protokolle? Der Orden der Pfarrer, soweit die Daten es erlauben, und die Bemerkungen zu ihren vorzüglichsten Verdiensten. Gibt es historisch relevante Gräfte, Inschriften und dergleichen? Filialdörfer und Filialkirchen und was Berühmtes kommt von dort?

3) Schule. Seit wann? Gibt es Informationen über einer Schule aus der Antike? Ihr Zustand.

In drei Jahren besuchte Bischof Gruber zwölf der damals neunzehn Dekanate der Diözese Ljubljana und von insgesamt 250 pastoralen Außenposten

sind 74 Beschreibungen erhalten geblieben, die in Umfang und Qualität sehr unterschiedlich sind, denn sie umfassen von einer bis dreißig Manuskriptseiten. Viele von ihnen enthalten wertvolle historische Daten und sind ein wichtiger spiritueller Abdruck ihrer Zeit. Bis auf zwei (Dobovec im Ganzen und gut die Hälfte von Stara Loka) sind alle auf Deutsch geschrieben.

Leider ging Grubers Plan nicht völlig auf bzw. er wurde nur teilweise realisiert, da er 1823 zum Fürsterzbischof von Salzburg ernannt wurde, wohin er in den ersten Tagen des Jahres 1824 aus Ljubljana umsiedelte.

Die Priester hatten zwei bis vier Monate nach der Ankündigung der Visitation Zeit, um eine Beschreibung zu machen, und nahmen die Aufgabe auf verschiedene Weise wahr. Manche taten es sehr gewissenhaft, mit Hilfe systematischer Personenbefragungen und Quellenrecherchen, andere eher flach, nur so und nur so sehr, dass sie die Mindestanforderungen erfüllten. Die Beschreibungen der letzteren umfassen nur ein bis zwei Seiten, sind spärlich und enthalten in der Regel nur kurze Antworten auf die gestellten Fragen.

Die Verfasser der Beschreibungen sind in der überwiegenden Mehrheit die Leiter der örtlichen pastoralen Außenposten: Pfarrer, Vikare, Kuraten, Lokalisten, selten wurden die Beschreibungen von Kaplänen verfasst. Eine Besonderheit unter allen Verfassern ist der Dekan und Pfarrer in Leskovec pri Krškem, Ignac Hohenwart, der selbst drei bzw. vier pastorale Außenposten beschrieb: die Pfarre Leskovec pri Krškem mit Krško, das Vikariat Cerklje ob Krki und die Pfarre Sv. Duh – Veliki Trn. Diese Beschreibung ist auch die umfangreichste von allen und umfasst insgesamt 30 Seiten.

Ausführlichere Beschreibungen liefern mehr Inhalt, wobei die Hauptquellen ihres Schreibens drei sind: historische Werke, Matrikeln und mündliche Quellen. Autoren, die sich mit der älteren Geschichte beschäftigten, schöpften am meisten aus J.W. Valvasors *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*, das als praktisch vollständige historische Autorität galt. Bis zu neunzehn verschiedenen Autoren beziehen sich auf Valvasor. Es folgt Janez Ludvik Schönleben, zitiert von fünf Autoren, die anderen werden nur einmal erwähnt.

Was die Archivquellen angeht, waren für sie die Matrikeln die wichtigste Quelle, aus denen sie Daten für Priesterlisten entnahmen. Der Rest des Materials wurde seltener verwendet. Einige finden, dass es einfach kein altes Material (Leskovec pri Krškem, Radeče) gibt, das verwendet werden könnte, und dass die ältere Geschichte in Dunkelheit gehüllt ist.

Als der wichtigste und interessanteste Teil der Berichte können die Beschreibungen der damaligen Situation und die Aufzeichnung einer lebendigen mündlichen Überlieferung bezeichnet werden. Diese Beschreibungen erzählen über das damalige religiöse, moralische, wirtschaftliche und alltägliche Leben und die Entwicklung des Schulwesens. Aus den Aufzeichnungen geht hervor,

dass einige Priester die ältesten Einwohner der Gemeinde nach vergangenen Ereignissen fragten und diese aufschrieben. Von besonderem Wert sind die Beschreibungen jener Pfarreien, deren Material im Laufe der Geschichte verloren gegangen oder zerstört wurde. Solche Beispiele sind z.B. Mozelj und Hinje, wo das Pfarrarchiv im Zweiten Weltkrieg zerstört wurde. Das gleiche gilt für Leskovec pri Krškem. Trotz des Alters, der Bedeutung, des Umfangs und des Reichtums der Pfarrei Leskovec ist im Laufe der Geschichte bis heute nur sehr wenig Archivmaterial im Pfarrarchiv erhalten geblieben.

Betrachtet man alle Beschreibungen der Pfarreien, so wird deutlich, dass ihr Hauptwert hauptsächlich in der Beschreibung der damaligen Situation und der Aufzeichnung der lebendigen Tradition liegt, während der Anteil der historischen Forschung eher bescheiden ist.

Grubers Idee, Daten für die Geschichte der Pfarreien zu sammeln, sensibilisierte die Priester für den Wert des historischen Gedächtnisses und die Bedeutung des Archivmaterials, die damals noch sehr dürftig oder nicht bestehend war. Einige Personen begannen auch, Pfarrchroniken zu schreiben, z.B. Sodražica, Vavta vas, Stara Loka und auch Ljubljana - Sv. Peter, obwohl es in diesen Jahren keine Visitation in Ljubljana gab. Diese Chroniken sind auch die ältesten Chroniken der Pfarreien der Diözese Ljubljana.

Grubers Bestrebungen um diese Beschreibungen ist ein kleiner, aber kostbarer Teil, der das Bild von Bischof Gruber während seiner Amtszeit in Ljubljana ergänzt. Dieser Plan wird auch dadurch bestätigt, dass er ein Gespür für Geschichte hatte, dass er der Diözese und ihren Menschen sehr verbunden war und nach ihrer universellen Entwicklung und ihrem Ruhm strebte. Anhand von Initiativen zur Herstellung topographisch-historischer Beschreibungen und der Einrichtung eines Landesmuseums kann er als Rationalist bezeichnet werden, der aus patriotischen und ethnographischen Tendenzen der Anfangswelle des Historismus angehörte, die bunte Quellen ins Zentrum der historischen Forschung stellte, was dann nach und nach zur systematischen Sammlung und Auswertung schriftlicher Quellen führte.

Diese Beschreibungen sind keine historischen Werke im modernen Sinne, wie vielleicht der Titel topographisch-historische Beschreibung vermuten lässt, aber sie stellen eine hervorragende schriftliche Quelle für die Ortsgeschichte und die Geschichte der Pfarreien der Diözese Ljubljana dar und haben eine herausragende kulturhistorische Bedeutung. Sie beschreiben anschaulich die Situation zum Zeitpunkt ihrer Entstehung und schreiben eine kostbare lebendige mündliche Überlieferung auf, die sonst in die Vergessenheit versunken wäre.

Stichworte: (Erz)Diözese Ljubljana, Bischof Augustin Gruber, Pfarreien, Anfang 19. Jh., Visitationen, Heimatkunde, Topographie

Prevedla: Tina Benčina

15 RIASSUNTO

Negli anni 1821–1823, su iniziativa del vescovo di Lubiana Augustin Gruber, a capo della diocesi dal 1816 al 1823, i sacerdoti locali redassero una serie di descrizioni topografico-storiche delle proprie parrocchie, vicariati e curazie, basandosi sulla visita del vescovo.

Nel 1817, un anno dopo la sua consacrazione a vescovo di Lubiana, Gruber iniziò a visitare le circoscrizioni territoriali ecclesiastiche della propria diocesi per verificarne personalmente lo stato. Quattro anni dopo, nel 1821, l'ordinariato diocesano annunciò ai decani l'avvio di nuove visite canoniche. In quell'occasione l'ordinariato di Lubiana comunicò ai sacerdoti con una missiva speciale che oltre alle informazioni relative alla visita e alla cresima il vescovo desiderava ottenere anche la descrizione topografica e storica della diocesi, che avrebbe contribuito in modo importante alla storia della regione e le avrebbe fatto onore. I sacerdoti furono quindi invitati a fornire le informazioni richieste durante la visita, che fossero a loro note o tratte dai documenti parrocchiali e da altre fonti attendibili. Per facilitare la stesura furono indicati tre punti in base ai quali i sacerdoti dovevano redigere il rapporto:

1) Luogo, temperatura, fertilità del terreno, età e nome del luogo, numero delle case e degli abitanti, principale attività economica, particolari virtù della popolazione. La riforma ha lasciato segni nel territorio? Quando c'è stata la riconversione al cattolicesimo? Esiste qualche istituzione per i poveri? C'è qualche castello con dati riguardanti l'epoca di fondazione e i siti d'interesse?

2. La parrocchia e la chiesa parrocchiale. Tracce della sua esistenza documentate negli atti più antichi. A quale diocesi apparteneva precedentemente? Lo stato della chiesa e la sua ubicazione, il patrocinio e il patronato. Nella parrocchia e nella chiesa c'è mai stato un incendio, è stata colpita dal protestantesimo, dalle incursioni dei turchi o cose simili? Nella chiesa o nella parrocchia ci sono antichità, documenti importanti e soprattutto reliquie autentiche? A quando risalgono i protocolli più antichi? Cronologia dei parroci ricostruibile in base ai dati disponibili e annotazioni sulle loro azioni più meritevoli. Ci sono tombe importanti dal punto di vista storico, iscrizioni o simili? Quali sono i paesi e le chiese sussidiarie e cosa hanno di importante?

3) Scuola. Quando è stata istituita? Vi sono tracce di qualche scuola risalente a tempi antichi? Qual è il suo stato?

In tre anni il vescovo Gruber visitò dodici dei diciannove vicariati di cui all'epoca si componeva la diocesi di Lubiana. Delle 250 circoscrizioni territoriali ecclesiastiche si sono conservate 74 descrizioni di diversa qualità e lunghezza, che comprendono documenti da una a trenta pagine manoscritte. Molti di

questi documenti contengono dati storici preziosi e rappresentano un importante spaccato spirituale del tempo. Tutte le descrizioni tranne due (Dobovec e metà descrizione di Stara Loka) sono scritte in lingua tedesca.

Il progetto purtroppo non fu realizzato fino in fondo ossia lo fu solo parzialmente, in quanto nel 1823 Gruber venne nominato arcivescovo di Salisburgo, dove si trasferì all'inizio del 1824.

Per la redazione della descrizione i sacerdoti avevano a disposizione da due a quattro mesi dall'annuncio della visita e svolsero il proprio compito in modi diversi. Alcuni vi si dedicarono con molto impegno, ricercando le fonti e interrogando sistematicamente i parrocchiani, altri in modo più superficiale, solo per adempiere i requisiti minimi. Le descrizioni di questo tipo comprendono solo una pagina o due, sono scarse e solitamente presentano solo brevi risposte alle domande date.

Gli autori di questi resoconti erano perlopiù rappresentanti di circoscrizioni territoriali ecclesiastiche locali: parroci, vicari, curati, solo raramente cappellani. Tra tutti spicca Ignac Hohenwart, decano e parroco di Leskovec pri Krškem, che redasse in prima persona la descrizione di quattro circoscrizioni pastorali: la parrocchia di Leskovec pri Krškem con Krško, il vicariato di Cerklje ob Krki e la parrocchia dello Sv. Duh - Veliki Trn. Questo resoconto è il più lungo di tutti e comprende ben 30 pagine.

Le descrizioni più ampie presentano più contenuto e si basano principalmente su tre tipi di fonti: opere storiche, registri di stato civile e fonti orali.

Coloro i quali inclusero nelle proprie descrizioni anche un'analisi storica si basarono soprattutto sull'opera di Johann Weichart Valvasor *Die Ehre dess Herzogthums Crain*, che all'epoca era considerata un'autorità in campo storico. Ben diciannove dei redattori delle descrizioni si rifanno direttamente a Valvasor, cinque citano Janez Ludvik Schönleben, mentre altri autori vengono menzionati solo una volta.

Per quanto riguarda le fonti d'archivio, i più importanti erano ritenuti i registri di stato civile, dove si reperivano informazioni riguardanti la cronologia dei parroci. Altro materiale veniva utilizzato più raramente. Alcuni sacerdoti (Leskovec pri Krškem, Radeče) nelle loro descrizioni affermano che non c'è materiale antico da cui poter trarre informazioni, per cui la storia più remota resta avvolta nel mistero.

La parte più importante e interessante dei resoconti riguarda la descrizione della situazione dell'epoca e la trascrizione delle fonti orali. Queste descrizioni testimoniano della vita religiosa, morale, economica e quotidiana di allora nonché dello sviluppo del sistema scolastico. Dagli scritti emerge che alcuni sacerdoti avevano interrogato i parrocchiani più anziani riguardo agli avvenimenti del passato, trascrivendoli.

Di particolare valore sono le descrizioni delle parrocchie il cui materiale storico è andato perduto nei secoli, come ad esempio Mozelj e Hinje, dove l'archivio parrocchiale è stato distrutto durante la Seconda Guerra Mondiale. Un caso simile è anche la parrocchia di Leskovec pri Krškem, che nonostante l'importanza, la dimensione e la ricchezza storica ha conservato nel proprio archivio pochissimo materiale.

Dall'analisi dei resoconti delle parrocchie emerge che il loro valore principale risiede soprattutto nella descrizione della situazione dell'epoca e nella trascrizione delle fonti orali, mentre la parte relativa alla ricerca storica è assai scarsa.

L'idea di Gruber di raccogliere dati per una ricostruzione storica delle parrocchie ha sensibilizzato i parroci sull'importanza del ricordo storico e del materiale d'archivio, che all'epoca non veniva ancora percepita. Alcuni sacerdoti iniziarono a scrivere le cronache parrocchiali, come ad esempio nelle parrocchie di Sodražica, Vavta vas, Stara Loka e anche Ljubljana – Sveti Peter, nonostante in quegli anni a Lubiana non ci fossero state visite pastorali. Queste cronache sono le più antiche relative alle parrocchie della diocesi di Lubiana.

L'impegno di Gruber nel promuovere queste descrizioni è un piccolo ma importante tassello che arricchisce ulteriormente la figura di questo vescovo durante la sua attività a Lubiana. Il suo progetto conferma ulteriormente il suo senso per la storia, ma anche il forte legame con la diocesi e la sua popolazione, nonché il desiderio di promuoverne lo sviluppo generale.

In base all'impegno per la creazione di descrizioni topografico-storiche e alla fondazione del museo regionale possiamo definire Gruber un intellettuale che, per motivi di amor patrio e storia locale, apparteneva alla corrente iniziale dello storicismo, ponendo al centro della ricerca storica le fonti scritte, con conseguente graduale raccolta sistematica e valorizzazione di tali fonti.

Queste descrizioni non sono opere storiche nel senso moderno del termine e la denominazione "descrizioni topografico-storiche" può risultare forse pretenziosa, tuttavia esse rappresentano un'ottima fonte scritta per la storiografia locale e la storia delle parrocchie della diocesi di Lubiana e hanno un'eccezionale importanza storico-culturale. Esse descrivono in modo esemplare la situazione dell'epoca in cui sono state redatte, trascrivendo le preziose fonti orali che altrimenti sarebbero cadute nell'oblio.

Parole chiave: (arci)diocesi di Lubiana, vescovo Augustin Gruber, parrocchie, inizio XIX secolo, visite, storia locale, topografia

Prevedla: Sara Terpin

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE

Izdajatelj / Publisher:

Inštitut za zgodovino Cerkev
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani

Naslov uredništva / Address of Editorial:

Inštitut za zgodovino Cerkev
Poljanska c. 4, pp. 2007, SI – 1001 Ljubljana
e-pošta: izc@teof.uni-lj.si

Glavni in odgovorni urednik / Editor in Chief:

dr. Miha Šimac

Uredniški odbor / Editorial Board:

dr. Matjaž Ambrožič
dr. Bogdan Kolar
dr. Ana Lavrič
dr. Igor Salmič
dr. Julijana Visočnik

Lektura in prevodi povzetkov v angleški jezik / Proof-reading and translation of summary into English:

Maja Sužnik

Prevod povzetka v nemški jezik / Translation of the summary into German:

Tina Benčina

Prevod povzetka v italijanski jezik / Translation of the summary into Italian:

Sara Terpin

Oblikovanje naslovnice / Cover Design:

Anton Štrus

Prelom / Computer Typesetting:

Salve d.o.o., Ljubljana, Rakovniška 6, 1000 Ljubljana

Tiskano v Sloveniji / Printed in Slovenia**Naklada / Number of copies printed:**

300 izvodov

Izvečke prispevkov objavlja / Abstracts are included in:

Historical Abstracts, America: History and Life, ABC-CLIO Library, Santa
Barbara, California, USA
EBSCO Publishing, Inc., 10 Estes Street, Ipswich, Massachusetts, USA
Tübinger Zeitschrift, Universität Tübingen, Nemčija

Založba / Publishing House:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Poljanska c. 4, pp. 2007
SI-1001 Ljubljana
e-posta: dekanat@teof.uni-lj.si

Za založbo / Chief Publisher:

Dr. Janez Vodičar

9 789616 844628

25 EUR